

Období první republiky 1918 - 1938

28. října 1918 se začala psát nová kapitola české státnosti. V kontextu výsledků první světové války, především pak vnitřního rozkladu a vojenské porážky Rakousko-uherské monarchie, vznikla ve střední Evropě řada samostatných nástupnických států. Existenci společného státu Čechů a Slováků v průběhu války připravovali a propagovali představitelé zahraničního odboje v čele s Tomášem Garrigue Masarykem, doma pak o jeho praktickou realizaci usilovala řada politiků a veřejných představitelů, nejprve v rámci domácí rezistence, později zcela otevřeně. Samostatný stát byl vyhlášen v Praze a vztahoval se na české země, o dva dny později se připojila slovenská reprezentace. Z hlediska historické perspektivy bylo spojení Čechů a Slováků v podstatě novinkou, neboť do té doby patřil každý národ do jiné části bývalého soustátí, Češi do Předlitavska, Slováci byli součástí Uher. Novinkou bylo i to, že stát se stal demokratickou republikou. Prvním prezidentem byl v polovině listopadu 1918 zvolen Tomáš G. Masaryk.

Prvním vládním orgánem nového státu - Československa - byl Národní výbor, který původně vznikl jako reprezentativní orgán domácí politiky již v roce 1916. V průběhu let 1917-18 dospěly postupně české politické strany, jediné autoritativní organizace, které národ v této době měl, k přesvědčení, že s rakouskou vládou již nemá cenu dále jednat, že je třeba budoucnost hledat mimo dosavadní rámec monarchie. V červenci 1918 byl tedy Národní výbor zásadně reorganizován, někdy je dokonce používán termín ustaven, aby na základě výsledků posledních voleb do říšské rady, konaných roku 1911, odrážel předpokládanou sílu českých politických stran. Měl celkem 38 členů. Jeho předsedou se stal patrně nejvýznamnější český předválečný politik, dříve mladoček, nyní představitel sjednocené pravicové politické strany – státoprávní demokracie - dr. Karel Kramář. Místopředsedy byli agrárník Antonín Švehla a čs. socialista Václav Klobučník, jednatelem sociální demokrat František Soukup. Právě jednatel výboru dr. Soukup dostal na starost organizační zajištění činnosti výboru spolu s tajemníkem dr. Františkem Staňkem.

Národní výbor zřídil svoji kancelář ve dvou místnostech skvostné secesní novostavby - Obecního domu v Praze, které mu zapůjčil tzv. Anglický klub (Český pánský klub v Praze). Kancelář organizačně zajišťovala práci komisí výboru, kterými byly komise ústavní, hospodářská, zahraniční, finanční, menšinová, sociálně-politická a tisková. Hlavním účelem práce komisí byla příprava na převzetí moci, neboli, jak se tehdy říkalo, na „revoluční převrat“. Vznikly zde návrhy na první politická, hospodářská a právní opatření samostatného státu, praktické těžiště těchto příprav se však soustředilo především do hlavní organizace domácího odboje, tzv. Maffie, na jejíž činnosti participovala pouze část členů Národního výboru. Důležitou otázkou bylo shromažďování finančních prostředků, které měl na starosti pokladník Národního výboru – berní správce z Jičína Rudolf Chalupa. Zároveň začala vznikat síť místních Národních výborů, jimž v tu pravou chvíli měla připadnout role představitelů nové moci v regionech. Předpokládané převzetí moci mělo být co nejlépe organizováno, aby se předešlo zmatkům a chaosu, který mohl vyústit v násilí a rovněž zásadní sociální konflikt. Tomu chtěla česká politická reprezentace předejít.

Poněkud komplikovaný proces vzniku československého státu, který byl jako subjekt mezinárodního práva uznán Dohodovými spojenci ještě před tím, než jeho vznik „prvním zákonem“ prohlásil Národní výbor, se projevil i v tom, že kromě Národního výboru

existovala ještě jedna vládní reprezentace státu – exilová vláda vytvořená 14. října 1918 z Československé národní rady sídlící v Paříži. Vládu tvořili jako „prezident prozatímní vlády“, nebo též prezident, předseda ministerské rady a zároveň ministr financí Tomáš Garrigue Masaryk, ministr zahraničních věcí a ministr vnitra Edvard Beneš a ministr války Milan Rastislav Štefánik. Vláda dokonce jmenovala československé diplomatické zástupce ve Velké Británii, Francii, Itálii, ve Spojených státech a v Rusku. Dne 25. října odjela delegace Národního výboru vedená Karlem Kramářem do Ženevy, kde ve dnech 28.-31. října 1918 vedla jednání s Edvardem Benešem jako zástupcem exilové reprezentace mimo jiné i o vzniku československé vlády v Praze.

Události v Rakousku-Uhersku i doma však dostaly rychlý spád, a proto dne 28. října 1918 přijala v Praze přítomná část předsednictva Národního výboru – Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný, Alois Rašín a Vavro Šrobár (zvaní proto též „Mužové 28. října“) zákon o vzniku samostatného československého státu. Zákonu, jehož autorem byl Alois Rašín, se také říká recepční zákon, neboť na jeho základě byl přejet do československého práva (recipován) dosavadní rakousko-uherský právní řád a více méně i dosavadní správní organizace. Forma státu byla ponechána dohodě Národního výboru s exilovou reprezentací. Národní výbor, jemuž se měly podřídit všechny správní orgány, v sobě zahrnoval jak nejvyšší exekutivní moc, tak i moc legislativní spočívající v přijímání prvních československých zákonů a nařízení. Práci Národního výboru řídilo jeho předsednictvo, které se tak stalo de facto československou vládou, zatímco roli zákonodárského orgánu hrálo plénum Národního výboru. Od 30. října začal Národní výbor úřadovat v nových prostorách, v místnostech pozdně barokního Harrachova paláce v Jindřišské ulici v Praze. Ten nabízel přece jen vhodnější podmínky pro úřadování než dosavadní sídlo, které bylo zároveň centrem pražského společenského a kulturního života. První dny nového státu přinesly hektickou politickou, správní, diplomatickou a normotvornou činnost budující základy nové československé státní moci.

Ačkoli v zásadě československý stát přejímal rakouské a uherské právo a správní organizaci, nejvyšší ústavní orgány pro oblast zákonodárné, výkonné a soudní moci musely být vytvořeny nově. Všechny tyto orgány československého státu vznikaly v prvních dnech po vyhlášení Československa zákonodárnou činností Národního výboru. Nejprve byly zřízeny Nejvyšší správní úřady (označované tak namísto příliš „rakouského“ a údajně monarchistického pojmu ministerstva) nového státu, a to na základě zákona Národního výboru č. 2/ 1918 Sb. Z. a n. ze dne 2. listopadu 1918. Takto byly zřízeny Nejvyšší správní úřady k „obstarávání nejvyšší správy státní“ pro resorty vnitra, národní obrany, financí, spravedlnosti, vyučování a národní osvěty, průmyslu, obchodu a živností, dopravy, veřejných prací, zemědělství, sociální péče a veřejného zdravotnictví. Velmi záhy se však československý stát vrátil k tradičnímu označování nejvyšších správních úřadů jako ministerstev a jejich „správců“ jako ministrů. Původní soustava dvanácti nejvyšších správních úřadů byla doplňována podle aktuální potřeby správy státu, a tak například již 5. listopadu 1918 bylo zřízeno ministerstvo pro zásobování lidu, 13. listopadu 1918 přibýlo ministerstvo pošt, telegrafů a telefonů a 22. července 1919 pak ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizace správní (nazývané též ministerstvem „unifikací“). V roce 1920 přibyl poté ještě na dva roky Úřad pro zahraniční obchod. Zvláštní způsob připojení Slovenska k československému státu se promítl do organizace vlády, neboť 10. prosince 1918 byl přijat zákon č. 4/1918 Sb. Z. a n. O mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku, a na jeho základě byl jmenován zvláštní ministr s plnou mocí pro Slovensko. Prvním takovým ministrem se stal výrazný slovenský politik a Masarykův dlouholetý sympatizant, lékař z Ružomberoku, Vavro Šrobár.

První československá vláda vznikla na základě prozatímní ústavy č. 37 / 1918 Sb. Z. a n., která byla projednána a přijata Národním výborem ve dnech 12 a 13. listopadu 1918. Ještě předtím se však Národní výbor od 8. listopadu 1918 politicky dohadoval na jejím personálním složení. Bylo rozhodnuto, že vláda vzejde především z předsednictva Národního výboru a z členů exilové prozatímní vlády a že bude mít 17 členů. Byla koncipována jako orgán Prozatímního národního shromáždění a byla jím volena z členů parlamentu. Vládu v čele s ministerským předsedou Karlem Kramářem poté slavnostně a jednomyslně schválilo Prozatímní (Revoluční) Národní shromáždění 14. listopadu 1918. Jejimi členy se stali dosavadní členové exilové vlády Edvard Beneš jako ministr zahraničních věcí a Milan R. Štefánik jako ministr vojenství. Dalšími členy byli Václav Klobáček jako ministr národní obrany, Karel Prášek jako ministr zemědělství, Alois Rašín jako ministr financí, František Staněk jako ministr veřejných prací, František Soukup jako ministr spravedlnosti, Gustav Habrman jako ministr školství a národní osvěty, Adolf Stránský jako ministr obchodu, Jiří Stříbrný jako ministr pošt a telegrafů, Vavro Šrobár jako ministr zdravotnictví a lidové výchovy, Antonín Švehla jako ministr vnitra, Bohuslav Vrbenský jako ministr výživy lidu, Lev Winter jako ministr sociální péče a Isidor Zahradník jako ministr železnic. Členem vlády se stal také Mořic Hruban jako ministr bez portfeje. Ministři složili slavnostní slib do rukou předsedy Prozatímního Národního shromáždění Františka Tomáška. První vláda byla nazývána vládou všenárodní koalice, neboť se na její činnosti podílely v podstatě všechny české relevantní politické síly.

Postavení vlády se zásadním způsobem změnilo novelou prozatímní ústavy z 23. května roku 1919. Moc výkonná byla oproti parlamentu posílána mimo jiné tím, že jejího ministerského předsedu a jednotlivé členy jmenoval prezident republiky. Ten mohl i vládě předsedat. Počáteční období přineslo velmi častá zasedání vlády, způsobená potřebou řešit nejruznější aktuální problémy, s nimiž se nový stát potýkal. V roce 1919 došlo k první výraznější politické obnově vlády, a to po provedení voleb do obecních zastupitelstev. Vládu liberála Karla Kramáře tak vystřídala 8. července 1919 vláda sociálního demokrata Vlastimila Tusara, tzv. „rudo-zelené“ koalice, tj. vláda s dominancí socialistických stran a agrárníků, z níž byla vyloučena pravicová národní (státoprávní) demokracie dosavadního ministerského předsedy. Počet členů vlády klesl na 15.

Postavení vlády pro celou dobu první Československé republiky bylo definitivně upraveno přijetím Ústavní listiny z 29. února 1920. Podle ní patřila vláda spolu s prezidentem republiky mezi orgány moci vládní a výkonné. „Vládou“ pak rozuměla ústava ve svém paragrafu 70 „sbor, jemuž přísluší výkon moci vládní“. Sídlem vlády byla určena Praha. Ústavní listina převzala důsledné rozlišování mezi předsedou vlády a jejími „členy“. Ministerského předsedu a členy vlády opět, jako tomu bylo již podle novely prozatímní ústavy, jmenoval prezident republiky. Členem vlády mohl být jak ministr stojící v čele některého z ministerstev, tak i ministr bez svěřeného resortu (bez portfeje). Vláda mohla zvolit náměstka předsedy vlády, jinak tuto funkci zastával nejstarší člen vlády. Členové vlády skládali do rukou prezidenta republiky ústavou stanovený slib, že „budou svědomitě a nestranně konati své povinnosti a budou šetřiti ústavních a jiných zákonů.“ Ústava zároveň stanovila, že „žádný člen vlády“ nesměl být členem představenstva nebo dozorčí rady, ani zástupcem akciových společností a společností s ručením omezeným, pokud se zabývaly výdělečnou činností.

Ústava též vymezila kompetence vlády. Vláda rozhodovala ve sboru (tj. hlasovala o nich) zejména o vládních předlohách pro Národní shromáždění, o vládních nařízeních, o všech věcech politické povahy a o jmenování určitých kategorií soudců a státních zaměstnanců nebo o návrzích na jmenování funkcionářů, které jmenoval poté prezident republiky. Vláda též

například projednávala a eventuálně doporučovala žádosti o udělení milosti předkládané prezidentu republiky. Vláda respektive jednotliví její členové využívali právo spolupodpisu (kontrasignace) aktů vydávaných prezidentem republiky, neboť byli odpovědní za jejich vykonání.

Platové nároky členů vlády upravily zvláštní zákony č. 94/ 1918 Sb. Z. a n. a č. 317/1920 Sb. Z. a n. Podle těchto předpisů měl předseda vlády roční plat 70 000 Kč a členové vlády 60 000 Kč. K tomu jim náležel tzv. „činnovní přídavek“ ve výši 40 000 Kč, předseda vlády a ministr zahraničí pak měli nárok na reprezentační přídavek ve výši 50 000 Kč ročně. Plat náležel ministrům ještě tři měsíce po skončení funkce. Jen pro srovnání je možno uvést příklady platové hladiny v některých profesích, neboť za první republiky neexistovala kategorie průměrné mzdy tak, jak ji známe dnes. Jestliže ministr pobíral měsíčně 5000,-, pak to byl plat v podstatě srovnatelný s univerzitním profesorem. Soukromý úředník si měsíčně přišel průměrně na 1300,-, horník vydělal kolem 1000,-, pracující v průmyslové výrobě kolem 600-700,-. Jeho příjem byl srovnatelný s platem začínajícího učitele. Ve 30. letech byla nejlépe placeným činoherním umělcem v Národním divadle Olga Scheinpflugová, jejíž roční gáže činila 70 000,-.

Pro zabezpečení administrativních činností vlády, neboli jak se tehdy říkalo ministerské rady, byl zřízen úřad nazvaný Předsednictvo ministerské rady, v praxi však častěji označované jako Presidium ministerské rady. Nejprve sídlilo na Pražském hradě, na třetím hradním nádvoří. Tvořil jej presidiální přednosta, který stál v čele úřadu jako státní zaměstnanec, osobní tajemník ministerského předsedy a jednotlivé odbory. Na počátku byly vytvořeny odbory administrativní, zákonodárný, tiskový a účtárna. Zvláštním odborem bylo tzv. ředitelství pomocných úřadů.

Prvním presidiálním přednostou se stal Emanuel Greif, který však záhy odešel na dlouhodobou dovolenou, takže byl zastupován odborovým přednostou dr. Zdeňkem Vorlem. Bezesporu nejvýraznějšími osobnostmi tohoto úřadu byli od první poloviny dvacátých let až do sklonku první republiky dr. Rudolf Bartoš (do jeho kompetence patřilo zajišťovat servis pro předsedu vlády, dále personální, hospodářské, reprezentační, podkarpatoruské a důvěrné záležitosti,) a dr. Karel Klučina (příprava materiálů pro ministerskou radu). Konceptní úřednictvo tvořili dále ministerští radové, odborovní radové, ministerští tajemníci a druhý hlavní župní notář, celkem přibližně 20 osob, k nimž musíme ještě připočítat nižší kancelářský a obslužný personál.

Na rozdíl od vlády a jednotlivých ministerstev Předsednictvo ministerské rady nemělo žádnou speciální právní normu, která by upravovala jeho působnost, složení či kompetence. Do jisté míry se mohly využít jen předpisy recipované z rakouského práva a respektování faktického stavu, který se v prvních letech jeho existence vytvořil. Předsednictvo ministerské rady bylo tedy pokládáno jednak za orgán zajišťující jednotnost legislativní a správní činnosti vlády jako sboru (tj. zejména těch činností, které vláda ve sboru rozhodovala), jednak za „pomocný orgán“ předsedy vlády, který zejména z jeho příkazu obstarával styk mezi vládou, prezidentem republiky a Národním shromážděním a také mezi předsedou vlády a jednotlivými ministry.

Předsednictvo ministerské rady zejména vedlo evidenci v parlamentu podaných interpelací a jejich vyřízení a zajišťovalo veškerý styk mezi Národním shromážděním a vládou. Navíc zajišťovalo účast vlády v jednotlivých stádiích legislativního procesu. Jako zmíněný pomocný orgán předsedy vlády se Předsednictvo ministerské rady podílelo na přípravě a zajištění

výkonu ostatních kompetencí svěřených československými ústavními předpisy vládě nebo jejímu předsedovi. Předsednictvo ministerské rady tak například předkládalo na pořad jednání vlády osnovy zákonů, vládních nařízení a ministerských vyhlášek podaných jednotlivými ministerstvy a shrnovalo výsledky tzv. meziministerského připomínkového řízení. Připojovalo k nim svá vlastní stanoviska a v případě schválení ve vládě předávalo návrhy zákonů Národnímu shromáždění. Osud vládních návrhů pak úředníci Předsednictva ministerské rady bedlivě sledovali i v obou sněmovnách, zvláště pokud se jednalo o tzv. „pilné“ či termínované osnovy. Po schválení parlamentem pak opět Předsednictvo ministerské rady zabezpečovalo podepsání zákonů a ratifikovaných mezinárodních smluv předsedou vlády a prezidentem republiky prostřednictvím jeho kanceláře. Podepsané zákony byly poté opět Předsednictvem ministerské rady zaslány ministerstvu vnitra k publikaci ve Sbírce zákonů a nařízení. Předsednictvo ministerské rady se též postupně stalo významným legislativním expertním centrem, které podávalo k legislativnímu procesu vlastní stanoviska a návrhy. Největší penzum této legislativní práce bylo spojeno s prvními lety existence samostatného státu, kdy v souvislosti s budováním nové státní struktury, se změnami v recipovaném právu a se snahou o překonání z toho vyplývajícího právního dualismu narostl počet přijímaných zákonů a vládních nařízení, aby se od roku 1925 postupně stabilizoval a snižoval. Předsednictvo ministerské rady obstarávalo vyřízení petic a žádostí, které byly adresovány vládě.

Předsednictvo ministerské rady zabezpečovalo administrativně vlastní zasedání vlády i administrativní věci společné všem či většině resortů. Kromě schůzí ministerské rady zajišťovalo schůze vládních výborů, jakými byly například tzv. schůze hospodářských či personálních ministrů. Předsednictvo ministerské rady mělo na starosti celostátní akce, např. oslavy státních svátků a ve spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí se podílelo také na dalších otázkách spojených se státní reprezentací, zejména pokud se na nich vyžadovala účast předsedy vlády. Předsednictvo ministerské rady připravovalo pro vládu podklady pro udělování řádů a státních vyznamenání a dohlíželo nad prováděním příslušných vládních usnesení. Samozřejmě, že řada úkolů Předsednictva ministerské rady nebyla dána jen legislativou a že zajišťovalo i administrativní stránku politických jednání předsedy vlády s představiteli v parlamentu zastoupených politických stran.

Při Předsednictvu ministerské rady byla zřízena v roce 1922 zvláštní desetičlenná meziministerská komise pro řešení otázek státních zaměstnanců. Kromě Předsednictva ministerské rady (mělo v komisi 2 členy) v ní byly zastoupeny resorty ministerstev vnitra, financí, spravedlnosti, školství, pošt, železnic unifikací a veřejných prací. Vláda komisi přikazovala řešení sporných či koncepčních otázek pro problematiku státních zaměstnanců rozhodovaných poté vládou podle Ústavní listiny.

Vzhledem k stále rostoucímu významu práce s tiskem, zřídilo Předsednictvo ministerské rady zvláštní odbor zajišťující styk mezi předsedou vlády a novináři. Předsednictvo ministerské rady zajišťovalo přípravu úředních sdělení pro tisk a výstřižkovou službu pro účely předsedy vlády. Byl zřízen též archiv časopisů a knihovna, která měla právo povinných výtisků. Po zavedení rozhlasového vysílání a vytvoření československého rozhlasu právě Předsednictvo ministerské rady svými zástupci reprezentovalo státní vliv 51 procent ve správě vysílací společnosti. Předsednictvu ministerské rady byla podřízena i Československá tisková kancelář (ČTK) a vydávání Úředního listu Československé republiky určeného pro publikaci úředních vyhlášek a oznámení. Kromě toho tento úřad kontroloval vydávání dvou denních politických listů – Československé republiky a Prager Abendblattu. Předsednictvo ministerské rady řídilo zadávání prací pro Státní tiskárnu v Praze, která byla zřízena pro „státní tiskové práce“.

Pod Předsednictvo ministerské rady spadaly administrativně i některé další specifické orgány státní správy. Byl to zejména v roce 1919 zřizovaný Pozemkový úřad a Státní úřad statistický, a to z toho důvodu, že příslušné zákony o zřízení těchto úřadů postavených vlastně naroveň ministerstvům je „podřizovaly ministerské radě“ respektive „ministerskému předsedovi“.

S rostoucí administrativou tohoto úřadu se v souvislosti s otázkou zajištění odpovídajícího místa vlády v systému československých ústavních orgánů řešila i otázka sídla Předsednictva ministerské rady. Prostory na Hradě se jevily jako nevyhovující. Volba padla na barokní Kolowratský palác ve Valdštejnské ulici na Malé Straně, který byl pro tyto účely vykoupěn československým státem v prosinci 1920 a po důkladné rekonstrukci v roce 1921 předán Presidiu ministerské rady. Úřední hodiny této instituce byly nejprve od 8.30, později od 7.30 do 20.00.

V roce 1922 se stabilizovala výše zmíněná organizační struktura Předsednictva ministerské rady. Tvořily jí sekretariát a čtyři odbory. Sekretariát vedl evidenci politických záležitostí, osobní agendu ministerského předsedy, personálie úředníků a zřízců Předsednictva ministerské rady, agendu Podkarpatské Rusi a agendu národnostních menšin.

První odbor měl na starosti schůze ministerské rady, hospodářské a finanční otázky státní správy, vyživovací příspěvky. Zajišťoval i provedení plebiscitu na Těšínsku, Oravě a Spišsku v souvislosti se stanovením československo-polské státní hranice. Druhý odbor dohlížel na rozpočtové záležitosti ministerstev, státní subvence, dary a milosti. Shromažďoval podklady pro jmenování úředníků na jednotlivých ministerstvech a vedl zvláštní agendu legitimace nemanželských dětí. Třetí odbor vedl agendu hmotných a finančních poměrů státních úředníků a zajišťoval hospodářský chod a dohled nad kanceláří a personálem Státního ústavu statistického, Nejvyššího správního soudu a SPÚ. Čtvrtému odboru příslušely náboženské otázky, politické záležitosti, pokud nepříslušely sekretariátu a zajištění vztahu k Národnímu shromáždění, vedení agendy interpelací a některé finanční a ekonomické záležitosti.

V roce 1923 došlo k další reorganizaci, po níž se třetí odbor rozdělil a přibyly zvláštní odbory pro legislativní, tiskové a hospodářské věci. Následně se počet odborů ustálil na šesti, které se dále dělily na oddělení. Na sklonku první republiky mělo tedy PMR vedle sekretariátu šest základních součástí zajišťujících chod ministerské rady: 1. Administrativní (sem patřily státní subvence, správní záležitosti, obecní a zemské dávky a přirážky, zcizování církevního majetku a sociální pojištění), 2. Legislativní a normativní (sem patřila agenda týkající se hmotných a služebních poměrů státních zaměstnanců, přezkoumávání osobních návrhů z ministerstev zahraničí, vnitra, školství, spravedlnosti, železnic, veřejných prací, zemědělství, nejvyššího správního soudu, nejvyššího účetního kontrolního úřadu, státního úřadu statistického, státního pozemkového úřadu – vyjma darů z milosti, a dále záležitostí týkajících se soukromého úřednictva), 3. Přezkoumávání osobních návrhů ministerstev (financí, obchodu, národní obrany, sociální péče, zdravotnictví, pro zásobování lidu, pošt a telegrafů a unifikací, dále návrhy na dary z milosti bez ohledu na resort a legitimace nemanželských dětí), 4. Pro záležitosti národnostní, náboženské a politické (pokud nepříslušely přímo sekretariátu), dále sem patřily odpovědi na interpelace a dotazy podané v Národním shromáždění a Stálém výboru, Řád Bílého lva, Státní rozpočet a všeobecné záležitosti automobilní, 5. Otázky spojené s výkladem mírových smluv a otázky mezinárodních smluv vůbec, 6. Zprostředkování styků vlády s Národním shromážděním (ve věcech zákonodárných a rezolucích, přezkoumávání a vyřizování připomínek, předkládání osnov zákonů a nařízení ministerské radě). Vedle toho existoval ještě v rámci presidia národohospodářský odbor a tiskový odbor a pod PMR patřila pochopitelně i účtárna a dále Správa pomocných úřadů.

Všechny složky Předsednictva ministerské rady nesídlily ovšem ve Valdštejnské ulici. Vedle Kolowratského paláce byl v Praze patrně nejdůležitějším objektem dům v Luetzowově ulici č. 5 (dnes Opletalova), kde sídlil tiskový odbor a ČTK (další odbočky byly v Brně, Bratislavě, Karlových Varech, Liberci, Moravské Ostravě, Olomouci, Opavě, Plzni, Ústí nad Labem a Užhorodě, expozitury v době lázeňské sezóny v Teplicích-Šanově a Mariánských Lázních), a dále objekt v bezprostředním sousedství Rohanského paláce, Karmelitská 6 (dnes využíván MŠMT), kde měl sídlo Vrchní inspektorát státních tiskáren a již zmiňovaná úřední periodika. Na stejné adrese fungovala i státní tiskárna. Tento stav odpovídá druhé polovině 30. let. V předchozím období bychom mohli zmínit i řadu dalších objektů, které byly využívány orgány PMR, nejvýznamněji jsou bezesporu prostory, ve kterých sídlil Státní pozemkový úřad: Václavské náměstí „Na košíku“, Sokolská třída 56 a klášter U Křižovníků v Křižovnické ulici. Státní úřad statistický sídlil na Smíchově v Holečkově ulici v někdejšímu ústavu hluchoněmých.

Pro potřeby Předsednictva ministerské rady ani jeho dílčích součástí nebyla v meziválečném období tedy pořízena žádná novostavba, a to na rozdíl od řady ministerstev, která rovněž začínala úřadovat ve starých palácích, ale časem se dočkala moderních budov. Paláce, honosné měšťanské domy či kláštery byly budovami, jejichž prvotní účel a využití se díky objektivním i subjektivním důvodům v mnohém přežily, což bezpochyby souvisí se spontánním i umělým zánikem starých elit. Obsazení těchto objektů institucemi nově vzniklého státu jim tak v podstatě vdechlo nový život.

Pohled na soupisy vysokých úředníků Předsednictva ministerské rady z prvních a posledních let první republiky jasně naznačuje, že personální obsazení tohoto úřadu se vykazovalo zřejmou stabilitou. Jestliže se různě nazývaly a měnily odbory a oddělení, muži v jejich čele zůstávali. A zůstávali zde nejen navzdory organizačním změnám, ale také navzdory různým politickým kombinacím, z nichž vznikaly československé vlády.

Doba konstituování úplných počátků fungování Předsednictva ministerské rady již byla naznačena v kontextu všenárodní Kramářovy a první rudo-zelené Tusarovy vlády. Meziválečné Československo však zažilo daleko širší spektrum koalic i premiérů, kteří se vystřídali v sálech malostranského Kolowratského paláce. Již na tomto místě je možno upozornit na některé typické rysy či znaky, kterými se vlády vyznačovaly. Předně s výjimkou úřednických vlád se pokaždé jednalo o vlády koaliční, tvořené navíc vždy poměrně velkým množstvím politických subjektů. Další nepřehlédnutelný moment představuje fakt, že od roku 1922 byl premiérem vždy představitel agrární strany, která byla od poloviny 20. let nejsilnější československou politickou stranou. Naší pozornosti by nemělo uniknout ani to, že v meziválečném období nezasedla v československé vládě žádná žena, a to přesto, že ženy měly již od roku 1918 aktivní i pasivní volební právo a v parlamentu jich působila celá řada.

Ve funkci ministerského předsedy se v období první republiky vystřídalo celkem devět mužů. Řada z nich však byla premiérem několika různých vlád. Československo zažilo vlády plně politické, úřednické i poloúřednické. V téměř každé vládě pak byl nějaký úředník, který držel místo, resp. spravoval úřad do doby, než nazrál čas k obsazení resortu zástupcem politické strany. Vlády se na první pohled vyznačovaly velikou variabilitou jak politických stran, tak osobností, při bližším zkoumání však seznáme, že páteře těchto vlád byly značně stabilní.

Systém českých politických stran se v základních rysech ustálil na počátku 20. století a po roce 1918 došlo spíše k dílčím změnám. Jedinou výraznou politickou stranou, která se úspěšně nově vyprofilovala v meziválečném období, byla nesystémová komunistická strana.

Ta však na vládní post v této době nedosáhla a ani na něj neaspirovala. Krajiní pravice, čeští fašisté, se nikdy nestali výraznou politickou silou, která by disponovala přesvědčivým počtem mandátů.

Můžeme tedy počítat s pěti základními politickými stranami – agrárníky, sociálními demokraty, národními socialisty, lidovci a národními demokraty, limitovaně pak se stranou živnostenskou. Jejich zástupci také vytvořili legendární instituci, zvanou Pětka, tedy neformální orgán, v němž měla každá z těchto stran bez ohledu na sílu mandátu po jednom zástupci, kde se uzavíraly dohody o konkrétních otázkách ještě dříve, než začaly být projednávány standardním způsobem ve vládě či parlamentu. První Pětku vytvořili v krizové době (1920-1921), v době úřednické vlády a závažného onemocnění prezidenta Masaryka, Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Rudolf Bechyně a Jan Šrámek. Není náhodou, že jádro Pětky se rekrutovalo z jiného legendárního kolektivního orgánu, o němž již byla řeč, z Mužů 28. října. Přestože se tento institut stával a i dnes někdy stává terčem kritiky, nemůžeme přehlédnout, že v nacionálně a politicky značně roztržitém prostředí, jakým meziválečné Československo bezpochyby bylo, zajišťoval stabilitu a funkčnost systému. Podle vzoru Pětky pak v pozdějších letech vznikaly i Šestky či Osmý, podle toho, kolik politických stran bylo páteří té které koalice.

Vlády však nebyly pochopitelně záležitostí pouze českých (československých) politických stran. Pokud nyní zaměříme svou pozornost na Slovensko, pak můžeme konstatovat, že většina zde operujících stran byly subjekty československé. Od poloviny 20. let získávala na východě republiky nejvíce hlasů strana výhradně slovenská – Hlinkova slovenská ľudová strana. Ta byla součástí několika koalic ve 20. letech. Od poloviny 20. let až do roku 1938 participovaly na vládě i německé politické strany, které se musely v rámci Československa vlastně nově konstituovat, neboť předtím byly součástí celorakouských. Mezi aktivistické strany, tedy ty, které aktivně státotvorně působily v rámci mocenských struktur, počítáme německé sociální demokraty, agrárníky a křesťanské sociály (lidovce). Z politických subjektů, které se s existencí Československa nesmířily, z německých nacionalistických a nacionálně socialistických stran, vznikla přes různé peripetie v polovině 30. let Sudetoněmecká strana, jež se pod vedením Konráda Henleina stala nejsilnější stranou českých Němců, což mělo nakonec katastrofální důsledky pro ně samé i pro Československo. Henleinovci pochopitelně ve vládě nikdy nezasedli, ale jejich síla, resp. obava z ní, byla jedním z podstatných motivů, který nutil vládní koalice k nalézání kompromisu. Na Podkarpatské Rusi i mezi maďarským obyvatelstvem na celém východě republiky působily jak některé celočeskoslovenské strany, tak řada lokálních politických subjektů. To samé platí pro židovské obyvatelstvo. Žádná z těchto drobných stran však neměla na sestavování vládních koalic výraznější vliv. Jejich existenci zmiňujeme proto, abychom demonstrovali, v jak složitém a pestrém prostředí se musely prvorepublikové československé vlády pohybovat.

Meziválečné vlády můžeme charakterizovat podle řady kritérií. Již bylo naznačeno, že existovaly politické i úřednické, čistě české a slovenské, ale také s účastí menšinových Němců, vlády středolevé a středopravé, ale nejčastěji pravolevé, zkrátka široké koalice. První Kramářova vláda, která vydržela necelé tři čtvrtě roku, byla vládou pouze Čechů a Slováků, což bylo za dané situace naprosto pochopitelné a šla napříč celým politickým spektrem. Poté následovalo období dvou Tusarových rudo-zelených koalic, které byly rovněž již výše charakterizovány. Krize v sociální demokracii roku 1920, která vyústila ve vznik komunistické strany a způsobila citelné oslabení tohoto politického subjektu, jenž tak definitivně ztratil svoji poválečnou početní dominanci na československé politické scéně, přivedla na scénu první úřednickou vládu. V jejím čele stanul prezident zemské správy

politické na Moravě Jan Černý, který si premiérství zopakoval ještě roku 1926 při přeskupování dosavadních priorit, jež při tvorbě koalic zastávaly nejsilnější strany.

Premiérství si načas okusil i ministr zahraničí Edvard Beneš, který vedl polouřednickou vládu v letech 1921-1922. Podzim roku 1922 je možno považovat za zlomový, neboť tehdy se poprvé stává premiérem patrně nejvýraznější osobnost mezi držiteli tohoto postu v meziválečném období – agrárník Antonín Švehla, který byl s krátkou přestávkou právě roku 1926 ministerským předsedou až do roku 1929, což je rozhodně nejdelší působení v této funkci za první republiky. První Švehlova vláda bývá nazývána vládou Pětky, protože zástupci tohoto neformálního útvaru všichni vstoupili do vlády a přejali tak i plnou formální politickou odpovědnost. Tato pravolevá koalice složená z Čechů a Slováků vydržela do roku 1926. Prvních osm let existence Československa se tedy neslo v duchu výhradního vládnutí státního národa (československého). Poté se k této podobě koalice československá politická scéna nedobrovolně vrátila až na jaře 1938, ale to bylo za zcela jiných podmínek a okolností.

Na podzim roku 1926 vznikla pod vedením Antonína Švehly nová podoba vlády, která v sobě snoubila hned několik prvenství. Někdy pro ni bývá používán poněkud hanlivý termín – vláda panské koalice, což signalizuje, že se jednalo o koalici s vyloučením levicových stran. Deficit socialistických hlasů byl nahrazen z do té doby nevyužitého rezervoáru, z některých německých stran, které se tak staly plně aktivistickými. Přestože již od počátku 20. let především sociálně demokratické kruhy usilovaly, aby došlo k navázání užší politické spolupráce mezi Čechy a Němci v Československu, teprve v polovině 20. let, v době hospodářské konjunktury a stability nazrála ta pravá doba pro tento historický zlom. Paradoxem bylo, že z této první československo-německé kombinace byli vyloučeni právě sociální demokraté. Od podzimu 1926 až do jara 1938 participovaly německé strany na všech československých vládách.

Další změna přišla koncem roku 1929, kdy z vlády definitivně odcházejí slovenští ludáci a naopak se do ní vracejí sociální demokraté a nově přicházejí i němečtí sociální demokraté. Od té doby můžeme hovořit o širokých koalicích, jak v politickém tak nacionálním slova smyslu. Na tomto faktu v podstatě nic nemění ani to, že roku 1934 koalici opustila pravicová národní demokracie a sice na protest proti devalvaci koruny, jež měla být prostředkem k zmírnění dopadů hospodářské krize. Mezi lety 1929-1938 se vystřídali tři agrární ministři předsedové – František Udržal, Jan Malypetr a Milan Hodža, každý z nich byl premiérem přibližně tři roky. Agráři se poněkud paradoxně stali v průmyslovém Československu nejsilnější stranou díky mistrovské politické taktice, kdy dokázali účinně hájit zájmy v podstatě veškerého venkovského obyvatelstva, bez ohledu na sociální stratifikaci. To jim zajišťovalo největší počet voličů (jen pro představu rozdrobenosti československého politického spektra – tato vítězná strana získávala maximálně kolem 15% voličů) a v důsledku toho i trvale premiérský post.

Mimořádnou dynamikou se vyznačoval tragický rok 1938. Na jaře vládu opustily německé aktivistické strany, nejdéle vydržel zástupce německých sociálních demokratů. Iniciativu v německém politickém táboře na sebe bezvýhradně strhla Sudetoněmecká strana. Československá vláda se tedy stala opět útvarem složeným pouze z Čechů a Slováků. V osudových okamžicích září 1938, v době horečných zahraničněpolitických vyjednávání a také mobilizace, končí svou existenci poslední prvorepubliková politická vláda Milana Hodži a nastupuje poslední úřednický kabinet, jehož vedením byl pověřen v době ohrožení vlasti výmluvně symbolicky voják – generál Jan Syrový.

V předchozích řádcích bylo konstatováno, že v meziválečném období se na postu československého premiéra vystřídal celkem devět mužů. Pokusme se je na závěr stručně typologizovat. Prvním byl právník, majitel textilní továrny a zkušený poslanec říšské rady Karel Kramář, liberál a nacionalista, představitel tradiční politické síly 19. století, v republice nesoucí název národně demokratická strana. Jednalo se o politika pravicového, který se do premiérského křesla dostal na nacionální vlně, jež pochopitelně vznik nového státu provázela. Po něm následoval sociální demokrat, původně novinář, Vlastimil Tusar, jehož premiérství bylo důsledkem silné levicové socializující atmosféry, která následovala vzápětí po skončení první světové války v podstatě v celé Evropě. Štěpením levice na sociální demokraty a komunisty však tato síla pozbyla na dominanci a jiný sociální demokrat se již v meziválečném Československu premiérem nestal.

Za nepolitické premiéry můžeme považovat Jana Černého a Jana Syrového, částečně i Edvarda Beneše. Vysoký státní úředník či vysoký důstojník byli povoláni do premiérského křesla v době, která se vyznačovala krizovostí – politickou, ale také existenční. Edvard Beneš, pokud se týká jeho vnitropolitické role, byl na počátku 20. let persónou spíše úřednického ražení a jeho vláda taktéž.

Nejvíce pozornosti si bezpochyby zaslouží čtveřice agrárnických premiérů. Jednalo se o tři Čechy a jednoho Slováka. Švehla, Udržal i Malypetr pocházeli ze starých selských rodů ze středních event. východních Čech, a řadili se mezi přední představitele českého agrarismu již po řadu desetiletí. Žádný z nich se nepyšnil univerzitním vzděláním, ale zato bohatými zkušenostmi a politickou praxí. Zcela určitě nejpozoruhodnější, vskutku státnickou, osobností byl Antonín Švehla, kterého můžeme řadit mezi vůbec nejvýznamnější osobnosti meziválečné éry. Jeho role při vytvoření podoby meziválečné československé demokracie, která sice měla řadu kazů, ale zároveň byla ve své době přinejmenším ve Střední Evropě záviděníhodnou životní realitou, byla naprosto klíčová. Jediným slovenským premiérem se za první republiky stal Milan Hodža, patřící k tradičnímu evangelickému klanu slovenských národních aktivistů, muž mimořádného rozhledu a vzdělání.

Z devíti výše zmíněných osobností dosáhli na vysokoškolské vzdělání čtyři, z toho dva byli úřednickými premiéry. Z politických premiérů se akademickým titulem pyšnil pouze první a poslední. Průměrný věk nástupu do premiérské funkce byl necelých 51 let, nejmladším premiérem se stal v třiceti sedmi letech Edvard Beneš, nejstarším třiašedesátiletý František Udržal.

Kolowratský palác ve Valdštejnské ulici zažil v meziválečné éře bezpochyby řadu dramatických okamžiků. Přesto však můžeme toto období, obzvláště v porovnání s tím, co následovalo, považovat za éru stability, zlatou dobu vládnutí i úřadování, jež v sobě snoubila úctu k tradičním hodnotám s vůlí k společenskému a politickému pokroku.